

SAECULUM QUINTUM CONDITAE ARCIS GYMES – RARITNÁ PRÍLEŽITOSTNÁ TLAČ Z ROKU 1750

MARTIN BÓNA, ERIKA JURÍKOVÁ

Abstrakt: Príspevok sa venuje pamätnej knihe, ktorá bola vydaná pri príležitosti päťstoročného jubilea hradu Gýmeš (obec Jelenec, neďaleko Nitry), ktoré pripadlo na rok 1750. Hrad bol od čias jeho založenia (1250) rodovým sídlom významného uhorského rodu Forgáč (Forgách). Príležitostná tlač vznikla a bola vydaná počas života jedného z vlastníkov hradu Pavla V. Forgáča, ktorý bol varadínskym biskupom (Oradea, Rumunsko). Ide o anonymné dielko nevelkého rozsahu, bez uvedenia miesta vydania a vydavateľa, z ktorého je dnes známych len niekoľko zachovaných exemplárov. Tlač predstavuje cenný zdroj poznatkov k dejinám rodu a hradu a je vzácnou a ojedinelou pamiatkou regionálnej histórie a kultúry. V prostredí barokového Uhorska nie je známa iná, podobne zameraná publikácia.

Kľúčové slová: Rod Forgáč, hrad Gýmeš, novolatinská literatúra, príležitostná tlač.

ÚVOD

Zbožnosť barokového človeka tkvela nielen v priamej účasti na náboženských obradoch, ale i v nadmernej aktivite pri stavbách a rekonštrukciách cirkevných stavieb, ako i festivite prejavujúcej sa v masových prejavoch ľudovej zbožnosti. Poľský sociológ Waldemar Cudny sa vo svojom výskume zameriava na sociologickú stránku prežívania festivalov, pričom poukazuje na to, ako pomáhajú komunite zachovať jej vnútornú jednotu a súdržnosť.¹ S tým zároveň úzko súvisí pojem príležitosti, ktorá sa v kultúre aj literatúre definuje ako protiklad k bežnému, každodennému, tj. udalosť vymykajúca sa z bežného života človeka. Táto definícia sa dá veľmi vhodne použiť na takú literatúru, ktorá adekvátne charakterizuje jedinečnosť a výnimočnosť chvíle, a preto sa označuje ako príležitostná. Okrem udalostí sa viaže k sviatkom, rituálom, činnostiam sprevádzajúcim človeka počas jeho životnej cesty. V neposlednom rade je potvrdením, že jedinec patrí do nejakého spoločenstva, s ktorým zdieľa vlastné prežívanie okamihu.

Príležitostné tlače sa z pohľadu dejín knižnej kultúry definujú ako publikácie, ktorých vznik podnietila významná udalosť súkromného či verejného charakteru. Ich význam tkvie predovšetkým v odraze aktuálneho spoločenského, politického, náboženského a kultúrneho diania. Základnou črtou týchto tlačí je úzka časová väzba medzi udalosťou a samotným vznikom a následným zverejnením textu. Z hľadiska literárnej teórie sa príležitostné diela vnímajú ako literárna tvorba, ktorá má panegyrické črty, reprezentuje ustálené hodnoty a je istou mierou poplatná obdobiu vzniku, osobe adresáta či mecéna alebo účelu vzniku. Skrytý potenciál príležitostných textov však nepochybne spočíva v tom, že ich autori prenášali príznaky poetiky „príležitostnosti“ aj do žánrov oficiálnej literatúry, a to ako istý protipól ku „každodennosti“². Rozsahom nevelká tlač *Saeculum quintum conditae castrum Gymes* datovaná do roku 1750

1 CUDNY, W. *Festivalisation of Urban Spaces Factors, Processes and Effects. Factors, Processes and Effects*. Springer, 2016, s. 11–42.

2 VRÁBLOVÁ, T. Podoby príležitostnosti v staršej slovenskej literatúre: nad otázkami „príležitostnosti“. In: *Podoby príležitostnosti v staršej slovenskej literatúre*. Bratislava: Veda, 2022, s. 9.

spĺňa všetky črty typické pre barokové príležitostné diela.³ Výnimočnou ju však robí samotná príležitosť, pri ktorej ju vydali: je ňou oslava piatich storočí od založenia rodového hradu Gýmeš v pohorí Tribeča, nachádzajúceho sa nad obcou Jelenec neďaleko starobylej Nitry. Na území dnešného Slovenska je raritou, aby jeden rod (hoci s krátkymi prestávkami) vlastnil rodové sídlo celých päťsto rokov, ako to bolo v prípade rodu Forgáč a hradu Gýmeš.

HRAD GÝMEŠ A ROD FORGÁČ VO SVETLE PAMÄTNEJ KNIHY

Významný šľachtický rod Forgáčovcov si svoj pôvod odvodzoval od starobylého veľmožského rodu Hunt-Poznanovcov, ktorému sa v stredoveku prisudzoval nemecký (švábsko-alamanský) pôvod a jeho príchod do Uhorského kráľovstva sa datoval do obdobia vlády veľkokniežata Gejzu koncom 10. storočia. Historik Juraj Hodál však už v 1. polovici 20. storočia preukázal slovanský resp. veľkomoravský pôvod Hunt-Poznanovcov⁴ a s jeho závermi sa stotožňujú aj súčasní historici. Podľa rodovej tradície Forgáčovcov mal byť prvým známym predkom rodu Poznanov syn Ivanč, spomínaný v listine z roku 1226.⁵ Zo znenia ďalších listín z 13. storočia sa možno dozvedieť, že jeho vnuk Ivánka spolu so synmi pôsobil v bezprostrednom okolí panovníka. Andrej spoločne s bratom Tomášom stáli po boku kráľa Belu IV. aj v osudnej bitke s Mongolmi pri rieke Slaná v roku 1241, kde kráľovské vojsko utrpelo zdruvujúcu porážku. Obaja bratia sa pri úteku zachovali voči kráľovi obzvlášť hrdinsky, keď utekajúcemu panovníkovi darovali svojho koňa a zachránili mu život.⁶ Ako odmenu dostali zem Gýmeš, ktorá sa nachádzala neďaleko tej, ktorú už vlastnili. Na nej vybudovali hrad Gýmeš, ktorý bol jedným zo šľachtických hradov vybudovaných krátko po odchode Mongolov (1242) a slúžil nielen na ochranu a reprezentáciu rodiny magistra Andreja, ale i pre obranu širšieho územia.

Niekoľkoročný architektonicko-historický výskum hradu ukázal, že vo svojej dobe patril Gýmeš k významnejším šľachtickým rezidenčným hradom, využívajúcim pokrokové prvky vtedajších obranných stavieb, a že magister Andrej musel mať ako kráľov dôverník aj úzke kontakty na významné európske stavebné huty a stavebných majstrov prizývaných na obnovu zdecimovaného Uhorského kráľovstva.⁷ Svojou dodnes dominujúcou hranolovou obytnou vežou, zvýraznenou masívnymi nárožnými piliermi, hrad odkazuje na západné vzory i na nemalé úsilie, ktoré Andrej vynaložil na výstavbu svojho hradu. Obranný význam hradu sa preukázal aj počas útokov vojsk českého kráľa Přemysla Otakara II. v rokoch 1271 a 1273, keď bol Gýmeš bránený majiteľmi tak, že neutrpel žiadne škody a strážil mier a pokoj v krajine a kráľovstve.⁸

Opísané obdobie založenia hradu a rýchly nárast jeho významu čoskoro prerušili dramatické udalosti súvisiace s prepuknutím feudálnej anarchie. Aj keď sa v pamätnici jubilea založenia hradu tieto udalosti nespomínajú, znamenali pre predkov Forgáčovcov oddaných

3 [anonym]: *Saeculum quintum conditae castrum Gymes*. [Ráb], 1750. [20 p.] Tlač vyšla v modernej edícii s paralelným slovenským prekladom a úvodnou štúdiou: BÓNA, M. – JURÍKOVÁ, E. *Saeculum quintum conditae castrum Gymes. Pamätnica k päťstoročnici hradu Gýmeš (1250–1750)*. Bratislava: Minor, 2024, 63 s. Ďalej sa v texte odkazuje na toto vydanie (= *Saeculum quintum*).

4 HODÁL, J. Pôvod, sídla a hodnosť predkov rodu Hunt-Pázmany. In: *Historický sborník IV*. Martin, 1946, s. 139–145, 154–156.

5 Moderné bádanie túto stredovekú listinu označilo za novoveké falzum. Za prvého známeho predka rodu sa pokladá až Poznanov vnuk Ivánka; toho písomné pramene spomínajú od roku 1229. Ivánka zdedil a získal viaceré majetky v Tekovskej i Nitrianskej stolici a zanechal po sebe dvoch synov, Tomáša a Andreja.

6 *Saeculum quintum*, s. 39.

7 BÓNA, M. *Hrad Gýmeš. Stručný sprievodca po zrúcanine hradu*. Bratislava: Slovenský skauting, 2011, s. 15–16.

8 *Saeculum quintum*, s. 19.

kráľovi stratu väčšiny majetkov vrátane rodového hradu Gýmeš. Matúš Čák násilne obsadil hrad (cca 1303) a privlastnil si väčšinu majetkov panstva. Po jeho smrti (1321) neboli majetky Forgáčovcom vrátené. Kráľovská držba rodových majetkov pretrvala až do roku 1386, keď sa vďaka zásluhám Blažeja Forgáča kráľovná Mária rozhodla vrátiť všetky majetky späť pôvodným majiteľom. Ten sa ako kráľovnin dôverník podujal vykonať roku 1386 atentát na uchvatiteľa trónu Karola II. Malého.

Novoveké osudy hradu sú síce v pamätnici spomínané až od 17. storočia, no z histórie rodu je známe, že v 40. rokoch 16. storočia Forgáčovci prišli o svoj hrad po druhýkrát. Tentoraz sa dostali do nemilosti kráľa Ferdinanda, keď im ako následok lúpežníctva hrad v roku 1548 odňal. O dva roky došlo k zmiereniu a po zaplatení odškodného kráľ Forgáčovcom majetok vrátil.

Od roku 1530 bolo okolie Nitry vystavené osmanským útokom, následkom ktorých vzrástol význam hradu pri formovaní línie protitureckej obrany. Potreba zvýšenia údržby a obranyschopnosti hradu však vyvolávala medzi jeho spoluvlastníkmi nezhody, čo nakoniec vyústilo do písomnej dohody (1562), v ktorej si Forgáčovci jednotlivé časti hradu rozdelili s povinnosťou ich vydržiavania a stráženia.

Pamätnica informuje o mladších neskororenesančných prestavbách hradných palácov a o výstavbe nového opevnenia okolo prelomu 16. a 17. storočia.⁹ Ich stavebníkom bol vnuk Žigmunda I. Forgáča, kardinál a ostrihomský arcibiskup František IV., a jeho brat, pokladník a neskôr palatín Žigmund II. Žigmundovi sa prisudzuje obnova schátraného traktu nad bránami smerom ku gaštanici. Ten možno stotožniť s pôvodným stredovekým juhozápadným palácom hradného jadra, cez ktorý sa po výstavbe južného predhradia vstupovalo do vnútorného nádvorja. Pripisuje sa mu aj výstavba nových hradieb na úpäti hradu. Toto moderné opevnenie zabralo vybiehajúci skalný hrebeň nad vstupnou bránou a umožňovalo delostreleckú obranu s hlavným prístupom do hradu. Žigmundovmu bratovi Františkovi pamätnica prisudzuje obnovu ďalšieho palácového traktu, ktorý bol kolmo napojený na predošlý a možno ho stotožniť s najstarším románskym palácom v juhovýchodnom obvode hradného jadra.¹⁰

Ako nás informuje text pamätnice, hrad prešiel náročnými skúškami, keď bol v roku 1619 vystavený delostreleckému útoku povstaleckej armády Gabriela Betlena. Ten ako hlavný predstaviteľ odboja proti vládnucim Habsburgovcom dobýjal Gýmeš už počas svojej prvej vojenskej výpravy. Podľa jedného z mladších pamätných nápisov na hrade Betlenove vojsko hrad strelbou zničilo.¹¹ Druhú ranu hradu spôsobilo obliehanie osmanským vojskom v roku 1663. Pamätnica ako jediný prameň uvádza, že Osmani obliehali Gýmeš súvisle po dobu jedného roka a po uzavretí mierovej dohody s hradnou posádkou jej poskytlí dvanásť hodín na bezpečný odchod. Po následnej kapitulácii posádky Turci hrad vypálili.¹²

V priebehu stavovského povstania Františka II. Rákociho Forgáčovci prišli o svoj majetok tretíkrát, keď sa dostali do nemilosti panovníka pre pridanie sa Šimona Forgáča na stranu protihabsburských povstalcov. Preto hrad krátko po roku 1703 cisárske oddiely obsadili a vychádzajúc z textu pamätnice bol Gýmeš počas bojov opätovne zruinovaný. Po potlačení povstania bol celý forgáčovský majetok skonfiškovaný. Pavol IV. Forgáč však zostal počas povstania panovníkovi verný a už okolo roku 1711 sa mu podarilo majetok získať do prenájmu a následne o rok späť do dedičného vlastníctva.

⁹ *Saeculum quintum*, s. 40.

¹⁰ *Saeculum quintum*, s. 22.

¹¹ *Saeculum quintum*, s. 53.

¹² *Saeculum quintum*, s. 41.

Aby sa v rodovej pamäti zachovala a nevymazala pamiatka na rodové sídlo, Pavol sa rozhodol uskutočniť nákladnú rekonštrukciu. Tento vznešený zámer obnovy schátraného rodového sídla, ktoré už v tom čase symbolizovalo takmer päťstoročnú históriu Forgáčovcov, bol zaiste veľmi ambicióznym a ovplyvnený duchovným stavom Pavlovho života. Po skorom odvození sa rozhodol zasvätiť život Bohu a v roku 1712 sa stal kňazom, potom titulárnym rožňavským biskupom a neskôr ostrihomským kanonikom. Výnimočnosť tejto nákladnej rekonštrukcie hradu spočívala ani nie tak v architektonickom prevedení rekonštruovaných a barokovo prestavaných palácov, ale skôr v duchovnom pozadí obnovy sústredenom do zriadenia samostatného sakrálneho okrsku, v ktorom by členovia rodu našli miesto večného odpočinku. Pre zriadenie tohto posvätného územia bola vyčlenená východná tretina prvého predhradia s najviac zničenou zástavbou, nazývaná v dobových prameňoch ako hradná tercia – Arx Tertia. Pre spojitost' s počiatkami rodu sa Pavol rozhodol miesto posvätiť výstavbou sakrálneho komplexu, ktorého patrónom, ako aj patrónom celého hradu sa stal sv. Ignác z Loyoly. Ústrednou dominantou územia sa stal hradný Kostol sv. Ignáca, vytvorený prestavbou neskorogotického vežového paláca. Zrušením jeho stropov a nahradením malých stredovekých okien veľkými vznikol dodnes pôsobivý sieňový priestor kostolnej lode s organovou emporou a kryptou. Zboku sa naň napojili priestory oratória, sakristie i Kaplnky sv. Pavla, vzniknuté prestavbou miestností susedného ranogotického paláca. Zo strany nádvorja ku kostolu pristavali novú Kaplnku sv. Jána a v jej susedstve sa nachádzajúcu starú cisternu zastrešili a prebudovali na Mariánsky prameň. Podľa dobového nákresu bolo nádvorie sakrálneho okrsku vyzdobené sochami svätých a od zvyšku vyvýšeného nádvorja predhradia oddelené múrom so vstupnou bránou. K nej viedlo široké reprezentačné schodisko zdobené sochami svätcov. K prístupu na nádvorie okrsku využívali aj starý bočný vstup do hradu vybavený zdvíhacími mostíkmi. Celá etapovitá výstavba sakrálneho okrsku bola od roku 1713 priebežne spečatovaná pamätnými nápismi, ktoré pripomínali mecénov prestavby i starobylosť rodového hradu.¹³ Z textu pamätnice tiež vieme, že pre zabezpečenie trvalého slávenia omši Pavol založil stálu fundáciu.¹⁴

V duchovnom povolaní Pavla IV. pokračoval syn Pavol V., neskorší varadínsky a vacovský biskup. Roku 1720 Pavol V. slúžil v hradnom kostole za otcovej asistencie svoju prímichnú omšu. V dvadsiatych rokoch 18. storočia sa Pavol IV. Forgáč rozhodol dedičsky usporiadať majetok a hrad zostal natrvalo v majoritnom vlastníctve Pavla V. Nový majiteľ pokračoval v načatej rekonštrukcii hradu a ten i jeho blízke okolie doplnil novými modlitbovými miestami v podobe kaplniek a kamenných sôch. V hradnom kostole zriadil pútne miesto, ktoré sa stalo cieľom každoročných verejných pútí na deň patróna hradu a rodu sv. Ignáca. Pavol V. sa stal veľkým podporovateľom umenia, ktorý v tridsiatych rokoch 18. storočia pozýval na hrad významných umelcov a okolo roku 1738 dal namaľovať fiktívnu galériu predkov tzv. Ahnengalerie.¹⁵

Podľa pamätného nápisu z roku 1742 ukončil v uvedenom roku rekonštrukciu tej časti hradu, ktorú zrejme kvôli výraznejším prestavbám nazvali Nový hrad. V obnove intenzívne pokračoval aj po otcovej smrti (1746), aby stihol termín blížiaceho sa jubilea. Do jubilejného roku sa mu podľa znenia pamätného nápisu podarilo obnoviť a zobytniť starobylý stredoveký palác v hradnom jadre, zrekonštruovaný kedysi palatínom Žigmundom

13 BÓNA, M. Sakrálny okrskok Gýmešského hradu – súčasť neskorobarokovej prestavby hradného komplexu. In: *Umenie na Slovensku v historických a kultúrnych súvislostiach 2005 (zborník príspevkov z konferencie)*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, 2006. s. 91–97.

14 *Saeculum quintum*, s. 42.

15 JAMRICHOVÁ, Ľ. *Reziduá forgáčovských portrétnych galérií v zbierkach Múzea Červený Kameň*. Diplomová práca. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Filozofická fakulta, Katedra dejín a teórie umenia, 2009, s. 22.

Forgáčom (1613). Text nápisu i pamätnice prezrádza, že v paláci opravil požiarom poškodené klenby a vybudoval v ňom nové schodisko. Predstavu o reprezentatívnosti paláca dodnes dokladajú zasypané zvyšky ozdobného zábradlia schodiska, odkryté archeológmi po nedávnom zrútení palácovej steny.

PRÍLEŽITOSTNÁ TLAČ AKO SÚČASŤ OSLÁV PÄTSTOROČNICE

Oslava päťstoročnice založenia rodového hradu bola nepochybne veľmi vhodnou a vítanou príležitosťou prezentovať rodové sídlo, rod i samotnú osobu biskupa Pavla V. Forgáča. Preto treba toto reprezentatívne dielko vnímať ako súčasť systematického a cielavedomého budovania rodovej pamäti a identity,¹⁶ a to smerom k členom vlastného rodu i k verejnosti. Podobné tendencie, prichádzajúce z nemeckých krajín, možno v 18. storočí sledovať aj u iných uhorských šľachtických rodov, napr. u Esterházyovcov.

Nosným motívom knihy *Saeculum quintum conditae arcis Gyimes* je rok 1250, na ktorý sa vzťahuje rodová tradícia založenia hradu Gýmeš. Súveké písomné pramene z 13. storočia neuvádzajú presne tento rok a zo známych prameňov sa o tomto roku zmieňuje práve pamätnica, ďalšie tri o niečo staršie pamätné nápisy z hradu a text na grafickej vedute z rovnakého obdobia. Päťstoročné jubileum založenia hradu v roku 1750 sa nieslo v znamení veľkolepých osláv. Text pamätnice nám približuje, že pri tejto príležitosti bol hradný kostol obdarený relikviami dvoch svätých mučeníc, ktoré slávnostným obradom previezli z kúrie v Jelenci do Kaplnky Panny Márie Väčšej pred hradom. Na novom červenej koči išiel v sprievode Pavol V. spolu s bratom Ladislavom, pred nimi kráčali trubači a vpredu podľa rímskeho zvyku jazdec s červenou zástavou. Od kaplnky pokračovala pešia procesia sprevádzaná výstrelmi z mažiarov až do hradného kostola, kde boli relikvie počas slávnostnej bohoslužby uložené. Išlo o pozostatky inak neznámej svätice Ladicény, ktorá bola v ranokresťanskom období mučieničkou v meste Laokidea v Malej Ázii (dnes Turecko), a panny a mučieničky sv. Gaudencie.¹⁷

Čo sa týka autorstva textu, v prípade pamätnej tlače nepoznáme meno autora, môžeme však predpokladať, že to bol niekto z úzkeho okruhu majiteľa hradu Pavla V. Forgáča, o čom svedčí použitie podrobných informácií z rodového prostredia. Regionálna tradícia pripisovala autorstvo samotnému varadínskemu biskupovi, čo sa však nepodarilo dokázať a hypoteticky to nepredpokladajú ani maďarskí a slovenskí bibliografi. Čo však vieme identifikovať pomerne presne, je autorova erudícia a preukázateľná schopnosť po latincky sprostredkovať históriu starobylého rodu. Svedčí to o jeho dobrom vzdelaní a znalostiach zásad latinskej poetickej tvorby.

Hoci má text historizujúci charakter, ktorý má vyvolať zdieľanie hodnovernosti a autenticity, dielo sa vzhľadom k svojmu oslavnému účelu venuje len pozitívnym osobnostiam a udalostiam z rodovej histórie. Negatívne postavy a činy sa v texte zo zrejmych dôvodov neakcentujú. Plne tak zodpovedá štýlom i obsahom panegyrickej tvorbe obdobia baroka. Rovnako aj latinčina ako jazyk textu vykazuje známky baroka, v oblasti syntaxe odkazuje na poznanie diel klasických antických autorov. Zároveň text obsahuje lexikálne tvary z novolatinského obdobia, napr. *mortarium* – mažiar, vrhacia zbraň, delo.

Pamätná publikácia k päťstému výročiu založenia hradu Gýmeš nemá na titulnom liste uvedené miesto vydania a k dispozícii nie sú ani informácie o počte vydaných exemplárov.

16 Výskum rodových a historických identít a ich prepojenosť s konkrétnym regiónom je v súčasnosti pertraktovaná témou vedeckých projektových zámerov. Ako *pars pro toto* uvádzame úspešne riešený projekt *Terra Beliana*, ktorého výsledkom je kultúrna trasa. Porovnaj: BÖNDE GOGOVI, S. – BEŠINA, D. *Terra Beliana – krajina Mateja Bela*. In: KACÍREK, L. – SZABÓOVÁ, N. (eds.). *Fenómén kultúrneho dedičstva spoločnosti – dejiny, súčasný stav a perspektívy V*. Bratislava: ALEPH, 2023, s. 340–362.

17 *Saeculum quintum*, s. 28.

Toto anonymné dielo Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia¹⁸ neviduje. Z grafického hľadiska je dielko vytlačené ozdobným barokovým písmom s typickými barokovými ozdobami – vinetami. Práve na základe poslednej, nachádzajúcej sa na konci za textom, sa porovnaním s katalógom typografických ozdôb podarilo určiť miesto vydania, ktorým je (pravdepodobne) Ráb (Győr / Raab) v dnešnom Maďarsku.¹⁹

Forgáčovská pamätňa z polovice 18. storočia je napriek svojej priemernej umeleckej hodnote a oslavnému až glorifikujúcemu charakteru vzácnym a cenným dôkazom veľkolepých osláv významného jubilea hradu Gýmeš. Zároveň je dokladom systematického budovania obrazu rodu, ktorý sa niekoľko storočí zúčastňoval z pozície vysokých svetských i cirkevných hodnostárov na rozhodovaní o smerovaní krajiny. Vzhľadom na uvádzané informácie je jej hodnota z kultúrno-historického hľadiska i pre poznanie regionálnych dejín nevyčísliteľná.

VÝSKYT TLAČE V KNIŽNICIACH V SÚČASNOSTI

O obľúbenosti a čítanosti barokových tlačí zvyčajne svedčí ich výskyt v historických knižných fondoch. V súčasnosti máme informácie len o šiestich zachovaných exemplároch pamätnice, z ktorých tri sa nachádzajú na území dnešného Maďarska, konkrétne v Budapešti: v Národnej Széchényiho knižnici, v Evanjelickej národnej knižnici a v Univerzitnej knižnici. Podľa dostupných informácií ani jeden nie je súčasťou väčšieho konvolútu.

Na území Slovenska máme rovnako tri evidované exempláre, dva v zbierkach Slovenskej národnej knižnice v Martine, kde je tlač príviazaná k ďalším dielam. Jeden výtlačok, s ktorým sme pracovali, sa zachoval v historickej knižnici Štátneho archívu v Nitre, v pobočke v Ivanke pri Nitre. Môžeme predpokladať, že tam zostal ako pozostatok tzv. nitrianskych zvozov šľachtických a cirkevných knižníc z roku 1954. Súčasťou týchto zvozov bola aj knižnica nitrianskeho župana Mikuláša Forgáča (1731–1795), v ktorej sa tlač mohla nachádzať.²⁰

V pamäťových inštitúciách na Morave a v Čechách sme nezachytili žiaden výskyt Saeculum quintum. Ani predpoklad, že by sa tlač mohla nachádzať v biskupskej knižnici v Oradei, kde Pavol V. pôsobil, prípadne v hociktovej historickej knižnici v Rumunsku, sa nepotvrdil.

V prípade príležitostných tlačí, ktorých životnosť bola pomerne krátka a aktuálnosť časovo determinovaná, to nie je nič nezvyčajné. Spravidla slúžili ako informačný zdroj k určitej konkrétnej udalosti. Aj preto podliehali rýchlemu procesu vyradenia z osobnej knižnice majiteľa. V minulosti sa im neprikladal veľký význam ani z hľadiska uchovávanía fondov historických knižníc. Zachovali sa najmä v prípade zviazania s inými tlačami, ako je to aj u exemplárov zachovaných v Slovenskej národnej knižnici v Martine.

ZÁVER

Vydanie pamätnej knihy pri príležitosti päťstého výročia založenia hradu Gýmeš, ktorý sa neskôr stal rodovým sídlom Forgáčovcov, treba vnímať ako súčasť širšieho konceptu barokového budovania rodovej identity a pamätníka symbolizujúceho silu a slávu jedného z najvýznamnejších uhorských rodov. Ten mal v čase osláv už svoje najlepšie časy za sebou a vyrovnával sa s nedostatkom hmotných i finančných prostriedkov.

18 KLIMEKOVÁ, A. – AUGUSTÍNOVÁ, E. – ONDROUŠKOVÁ, J. *Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia*. Zv. I – VI. Martin: SNK, 2008.

19 Za pomoc pri určení miesta vydania ďakujem maďarskej kolegyni Eszter Kovács.

20 PORIEZOVÁ, M. *Knižnica Mikuláša Forgáča*. In: SABOV, P. a kol. *Spríevodca po historických knižniciach na Slovensku. Prvý zväzok*. Martin: Matica slovenská, 2001, s. 29–36.

Po Pavlovi V. Forgáčovi pokračoval v udržiavaní hradu ako symbolu rodu ešte Mikuláš Forgáč, no po jeho smrti začalo miesto postupne upadať. Púte na hrad sa na sviatok sv. Ignáca konali ešte približne do prvej tretiny 19. storočia. Na finančne nákladné udržiavanie stavby, ktorá už neslúžila na každodenné bývanie a bola skôr príťažou, ako i príľahlých drobných cirkevných stavieb nemal rod rozštiepený do viacerých vetiev prostriedky, ale ani dostatočne výrazné osobnosti s historickým povedomím. Postupne do obývaného kaštieľa v Jelenci premiestnili najväčšie exponáty i obrazáreň.

Rodový pamätník tak skončil v ruinách a dnes sa jeho slávu pokúša nielen v múroch, ale i v regionálnej pamäti vzkriesiť skupina nadšencov organizovaných v občianskom združení CASTRUM GHYMES. Môžeme dúfať, že sa toho dočkáme aspoň vo virtuálnej podobe v súlade so súčasnými trendami modernej archeológie.²¹

Poznámka: Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-22-0130.

---

21 Tieto trendy v slovenskej archeológii reprezentujú napríklad: GOGOVÁ, S. – BEŠINA, D. Formy prezentácie archeologických prameňov a ich praktické využitie v súčasnej kyberkultúre. (Možnosti a perspektívy uplatnenia virtuálnej archeológie na Slovensku). *Veřejná archeologie 6. Příspěvky z konferencí Archeologie a veřejnost 8/2014 a 9/2017*. Praha: Karolinum, 2021, s. 83–92.

SAECULUM QUINTUM CONDITAE ARCIS GYMES – RARE OCCASIONAL PRINT OF THE YEAR 1750

Summary: The paper analysed a commemorative book that was published on the occasion of the five-hundredth anniversary of Gýmeš Castle (Jelenec, near Nitra), which fell on 1750. The castle was the ancestral seat of the prominent Hungarian family of Forgáč (Forgách) from the time of its foundation (1250). The commemorative print was created and published during the lifetime of one of the castle's owners, Paul V., the bishop in Oradea (Veľký Varadín / Nagyvárad / Großwardein). It is an anonymous volume of small size, without any indication of the place of publication or the publisher, of which only a few surviving copies are known today. It is believed to have been printed in a printing house in Győr (Ráb / Raab), present-day Hungary. The publication is a typical example of Baroque festivity and represents a valuable source of knowledge on the history of the family and the castle, and is a rare and unique remembrance of regional history and culture. There is no other similarly focused publication known in the environment of Baroque Hungary.

Key words: The Forgacs, Gýmeš Castle, neo-latin literature, occasional print.

Ing. arch. Martin Bóna, PhD. (* 1968)

Vyštudoval architektúru na Slovenskej technickej univerzite v Bratislave a svoje zameranie na výskum a obnovu pamiatok doplnil štúdiom ochrany pamiatok na Akademii Istropolitane Nove. V rokoch 1992–2003 pôsobil ako odborný-metodický pracovník na Pamiatkovom ústave a od roku 2004 sa venuje pamiatkovému výskumu v rámci slobodného povolania. V roku 2014 ukončil doktorandské štúdium na Katedre archeológie FFUK v Bratislave a vo svojej vedecko-publikačnej a výskumnej činnosti sa zameriava na stredovekú i novovekú fortifikačnú a sakrálnu architektúru.

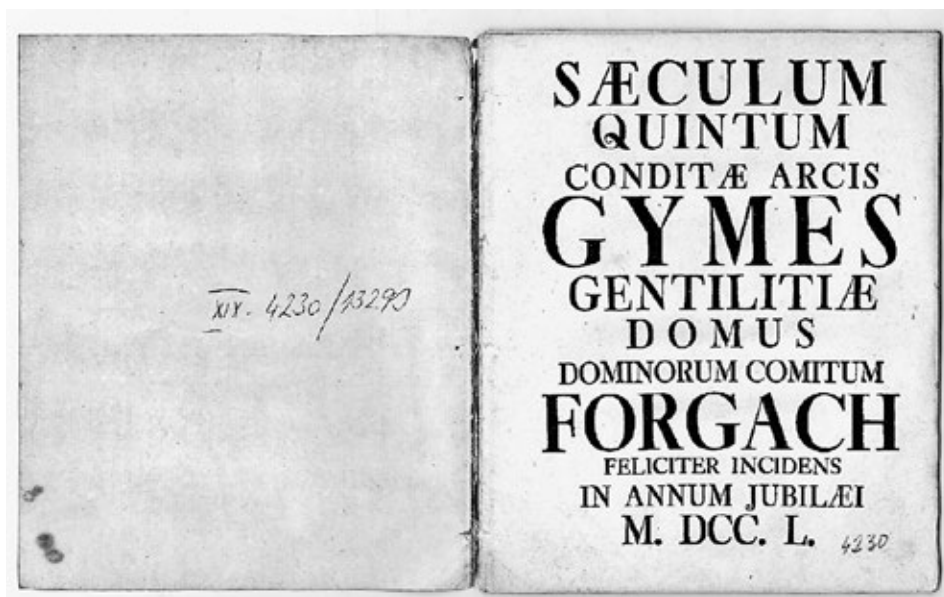
Doc. Erika Juríková, PhD. (* 1974)

Vyštudovala odbor klasické jazyky na Trnavskej univerzite, kde pokračovala v doktorandskom štúdiu slovenských dejín. V roku 2014 sa habilitovala v odbore klasická filológia na Komenského univerzite v Bratislave. V súčasnosti pôsobí ako docentka na Katedre anglického jazyka a literatúry na Pedagogickej fakulte Trnavskej univerzity, kde zabezpečuje translatologické predmety a venuje sa recepcii antiky v anglofónnych kultúrach. Vo svojej vedecko-publikačnej činnosti sa zameriava na novolatinskú literatúru s akcentom na príležitostnú tvorbu a dielo barokového vzdelanca Mateja Bela.

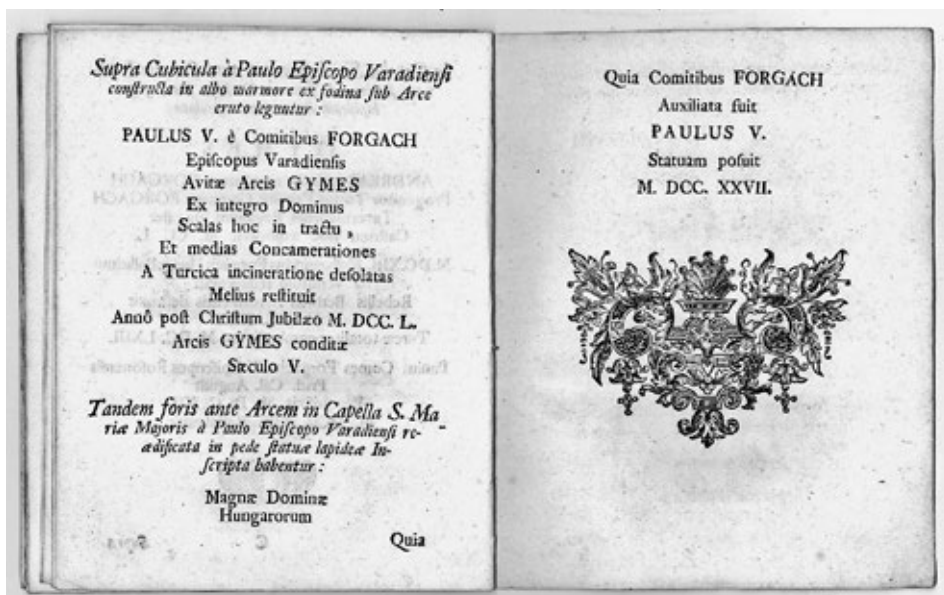

Obr. č. 1: Hrad Gymeš v dobovom zobrazení. Zo zbierok Slovenskej národnej galérie v Bratislave

Obr. č. 2: Titulný list pamätnice z roku 1750

Obr. č. 3: Baroková vineta, podľa ktorej sa podarilo identifikovať miesto vydania tlače